

Војна тајна и њена заштита у Војсци Југославије

УДК 344:355.40](497.1)

Благоје Љубисављевић, пуковник

Војна тајна је својствена свакој војсци. У односу на државне тајне, она штити од јавности тајне податке који су у домену одбрамбених припрема једне државе.

Кроз историју, откривање тих података стална је делатност обавештајних служби, али је њихова тајност угрожена уколико припадници одређене војске не примењују наређене и прописане обавезе и греше у прописаним и наређеним поступцима.

У чланку аутор наглашава разлику између шпијунаже с елементом иностраног интереса и одавања тајни (државне, војне, службене), указујући на значај превентиве у спречавању угрожавања тајних података у војној организацији, као и на значај санкционисања нежељених и противправних поступака.

Без обзира на степен могућег угрожавања СР Југославије оружаном агресијом споља и деловањем сепаратистичких снага изнутра, односно евентуалног смањивања и отклањања тих извора опасности, у скорој будућности, сматра аутор, неће престати потреба за заштитом тајних података који се односе на интересе одбране и безбедности земље.

Увод

Потписивањем мировног споразума у бившој југословенској републици Босни и Херцеговини створени су услови за окончање рата на просторима претходне Југославије. У пожару сецесионистичког рата растурена је једна држава – СФРЈ, заједно са својом војском. У данима судбоносних одлука 1991. године многа наређења издата у штабу тадашње врховне команде, као и одлуке донете у Председништву СФРЈ, на путу до непосредних извршилаца (команди и јединица ЈНА) често су завршавала у рукама страних обавештајних служби и у сецесионистичким штабовима. Тајни подаци су отицали како из небриге, незнања и небудности, тако и због активног деловања новоформираних обавештајних служби држава у настанку. Нова држава – СР Југославија, и Војска Југославије, будући да имају правни континуитет у односу на претходну државу и војску, наследили су и законску регулативу која се односи на кривично-правну заштиту војне тајне.

Друштвено и историјско значење војне тајне

Историју људског друштва, од формирања држава и војски, карактеришу учестали ратни сукоби. Све државе и њихове војске као

иманентно својство имале су државне и војне тајне ради заштите сопствених интереса од угрожавања од стране противника. С друге стране, свакој противничкој страни било је веома важно да се домогне података о снагама, плановима и намерама противника. То се могло постићи или слањем сопствених ухода, извидница, шпијуна итд., у замкове, дворане, и таборе противника, или придобијањем лица из редова противника који би зарад личних или „виших“ националних и државних интереса одиграла улогу „пете колоне“. У тим условима зачета је обавештајна делатност, што је имало за последицу институционализацију заштите државних и војних тајни од носилаца такве делатности. У савременим условима, према националним и државним интересима, у свим земљама света прописани су и тачно одређени политички, економски и војни подаци који се штите превенцијом и санкцијама од спољашњег и унутрашњег угрожавања. На пример, у чл. 1. Закона о шпијунажи САД каже се „... да се чини одговорним свако ко делује са циљем прибављања информација у вези са националном одбраном“. У истом члану забрањује се и „... прављење фотографије, нацрта или карата о битним одбрамбеним уређајима о опреми сувоземне војске и ратне морнарице“. У законодавству бившег СССР-а карактеристичне су одредбе кривичног законика тадашње РСФСР из 1960. године, у којима се третира тајна „од значаја за државну независност, територијални интегритет или војну моћ...“, а то су „подаци, предмети, документи“ чије је одавање и губљење санкционисано као кривично дело. У законодавству Грчке (Кривични закон из 1950. године) државну тајну чине „списи, цртежи, предмети или вести, за које постоји интерес Грчке или њеног савезника да се као такви чувају“. У току Народноослободилачке борбе од самог почетка предузимане су мере тајности, конспиративности и маскирања, и откривања убачених шпијуна. У вези с тим, наређење партизанског одреда на Кордуну и Банији гласи: „Сва наређења која се добијају морају бити у највећој тајности осим оних на којима у горњем десном углу буде написано отворено“.¹

Дакле, свака држава у свом кривичном и војном законодавству има државну тајну, војну тајну и службену тајну (с тим што неке војну тајну сматрају подсистемом државне тајне), под којима подразумевају: информације, обавештења, податке, предмете, документа, чињенице и са знања чије је држање у тајности неопходно ради заштите сопствених интереса. Осим држава, и други субјекти могу институционализовано да заштите своје интересе као службене, пословне и друге тајне (политички покрети и партије, „невладине“ организације, економске корпорације итд.) Но, без обзира на то о ком субјекту је реч, државна тајна (као шири појам) и војна тајна (као ужи појам) имају изразити друштвени карактер, јер су њихово одређење и заштита од угрожавања увек тесно повезани с државним и националним интересима.

¹ Младен Ковачевић, *Тајна народне одбране и њена заштита у СФРЈ*, ВИЗ, Београд, 1980.

Под појмом *тајна* најчешће се подразумева нека чињеница која је позната одређеном појединцу, групи или организацији, док је другима (појединац, група и организација) недоступна. С обзиром на то, тајна не постоји у апсолутном значењу тог појма јер се ради о релативној категорији (не постоји нешто што „ником“, ниједном рационалном бићу није познато). У вези с носиоцима тајни, постоје *појединачне* (личне, интимне тајне појединаца), *посебне* (тајне појединих друштвених група: „свете тајне“ у религији; професионалне тајне – етика појединих професија; пословне тајне предузећа, и слично), и *опште* тајне (тајне блиске апсолутном поимању, на пример, постојање живог света на Јупитеру и слично, недоступне су човечанству уопште).

Војну тајну чини посебна врста тајне која је својствена тачно одређеном субјекту државе и друштва чија посебност произилази из специфичности војне организације, њеног места, улоге и задатака у друштву. Под *тајним подацима о одбрани земље* подразумевају се „документа, подаци о борбеним и другим материјалним средствима, објектима и радњама и други подаци чије би откривање могло нанети штету одбрани и безбедности земље“.² За разлику од тајних података о одбрани земље, који могу бити државна или службена тајна, подаци о Војсци Југославије, су *војна тајна*, која чини посебну врсту тајне.

У *Закону о народној одбрани* најопштије су одређени тајни подаци, без разраде врста тајни и степена тајности појединих њихових врста. Ти појмови су прецизно дефинисани и одређен њихов садржај у „Правилнику о критеријумима за утврђивање података значајних за оружане снаге, који се морају чувати као државна или војна тајна и о начину њихове заштите“.³ Без обзира на формалну застарелост, тај правилник проблеме поставља начелно и универзално, те није изгубио на значају.

У *Кривичном закону СРЈ*,⁴ чл. 128, став 1, т. 6, пише: „Тајним се сматрају они војни, економски или службени подаци и документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени тајним, као и подаци и документи који су доступни само одређеном кругу лица, а који се морају држати тајним, јер би њихово одавање довело до тешких штетних последица за безбедност и одбрану земље или економски интерес земље“.⁵ У диспозицији тог става наглашена је *тешка штетна последица*. Дакле, не било која штетна последица која је наступила или је могла да наступи, како је наглашено у дефиницији државне, војне и службене тајне:

– „Државном тајном сматрају се подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени државном тајном и чије је одавање имало

² *Закон о одбрани*, „Службени лист СРЈ“, бр. 67, Београд.

³ „Службени војни лист“, 7/75, Београд.

⁴ „Службени лист СРЈ“, бр. 37/1993.

⁵ *Исто*.

или је могло да има штетне последице за политичке, економске или војне интересе земље“.⁶

– „Војном тајном сматрају се подаци или документи који су законом, другим прописом или одлуком надлежног органа донесеним на основу закона проглашени војном тајном и чије је одавање имало или је могло да има штетне последице за Војску Југославије и њене припреме за одбрану земље“.⁷

На сличан начин као државна и војна тајна дефинисана је и службена тајна у Кривичном закону СР Југославије.

Осим штетне последице која чини и суштинску разлику између шпијунаже и одавања тајни (државне, војне, службене), значајне су још неке разлике у дефиницији које се односе на конкретне последице:

– шпијунажа угрожава безбедност, одбрану земље и економски интерес;

– одавање државне тајне наноси штету политичким, економским и војним интересима земље;

– одавање службене тајне наноси штету служби (у државним органима и организацијама);

– одавање војне тајне наноси штету Војсци Југославије и њеним припремама за одбрану земље.

С обзиром на дефиниције у којима се на приближно исти начин третирају подаци и документа, неопходно је да се уоче разлике између података (документа) које их чине различито значајним, а на основу којих се класификују по врстама тајни:

„Према одредбама Правилника, као државна тајна сматрају се нарочито подаци који се односе на:

1) војно-стратегијске студије и процене на којима се заснивају замисли, планови и конкретна решења употребе оружаних снага у одбрани СФРЈ;

2) ратне планове оружаних снага;

3) планове приправности и узбуђивања оружаних снага;

4) преглед мобилизацијског развоја оружаних снага, наређења за израду тог прегледа и изводе из тог прегледа;

5) комплексне планове уређења државне територије за потребе оружане борбе;

6) организацију, планове и средства за криптозаштиту, прописане норме и поступке у спровођењу криптозаштите;

7) планове и мере стратегијско-оперативног маскирања оружаних снага;

8) објекте од посебног значаја за одбрану земље;

9) планирање, обезбеђење и територијални размештај сталних робних резерви друштвено-политичких заједница за потребе оружаних снага;

⁶ Кривични закон СРЈ, чл. 129, „Службени лист СРЈ“, бр. 37/1990.

⁷ Исто, чл. 224.

10) ешелонирање ратних материјалних резерви Југословенске народне армије и територијалне одбране;

11) планове производње наоружања и војне опреме за потребе оружаних снага у миру и рату;

12) планове перспективног развоја и модернизације оружаних снага;

13) комплексне процене и поједине акције обавештајних органа и органа безбедности, које су од посебног значаја за безбедност оружаних снага и одбрану земље⁸.

Унутрашња структура података из области војне тајне, показује да су подаци, према значају, веома прецизно класификовани у три групе, односно да имају три степена тајности: *строго поверљиво*, *поверљиво* и *интерно*. Строго поверљиви подаци односе се на:

„1) организацију и формацију ратних команди, штабова, установа и јединица оружаних снага;

2) мобилизацијске документе ратних јединица оружаних снага;

3) послове оперативних центара и сталних оперативних дежурстава;

4) извештаје и анализе о борбеној готовости команди, штабова, установа и јединица оружаних снага;

5) анализа морално-политичког стања у оружаним снагама;

6) укупни распоред и бројно стање јединица и ватрену моћ јединица и појединих значајних врста наоружања;

7) анализе и оцене стања и попуњености јединица борбеном техником, муницијом и минско-експлозивним и погонским средствима;

8) мирнодопску и ратну попуњу старешинским и војничким саставом, као и збирне податке о старешинском саставу оружаних снага;

9) планове и њихову реализацију на уређењу територије за потребе појединих јединица оружаних снага;

10) војне и друге објекте од значаја за оружане снаге;

11) збирне прегледе о наоружању и војној опреми;

12) специјална техничка средства и њихову примену у оружаним снагама, као и на наоружање и војну опрему од посебног значаја за оружане снаге;

13) набавке у земљи, увоз и извоз предмета наоружања и војне опреме од посебног значаја за оружане снаге;

14) научноистраживачке послове и научне и техничке проналаске који су од посебног значаја за наоружавање и опремање оружаних снага;

15) процене, замисли и решења о извођењу борбених дејстава оружаних снага у појединим варијантама одбране;

16) планове и елаборате за вежбе здружених састава и обуку команди, штабова и установа оружаних снага;

17) послове криптозаштите који нису утврђени као државна тајна и стручне материјале који се користе за наставне и друге службене потребе, као и на организацију система веза;

⁸ „Службени војни лист“, бр. 19/75.

18) збирне статистике и евиденције за потребе оружаних снага;
19) одређене топографске послове и одређене топографске и специјалне карте;

20) обавештајне и контраобавештајне послове обавештајних органа и органа безбедности који нису утврђени као државна тајна⁹.

На основу наведених података види се да они, с једне стране, имају општији и већи значај као државна тајна, односно да имају ужи значај као војна тајна. Осим тога, очигледно је да се државном тајном штите подаци о одбрани земље у целини, док се војном тајном (првенствено строго поверљиви подаци) штите подаци о Војсци Југославије и њеним припремама за одбрану.

Сви подаци о Војсци Југославије не могу се сврстати у војну тајну. Основна разлика између било којег војног податка и тајног војног податка одређује се зависно од тога да ли се одавањем одређеног податка о Војсци „непозваном лицу“ угрожава интерес одбране земље, у ширем смислу, односно онемогућава или отежава обављање задатака неке јединице – установе ВЈ, у ужем смислу. На пример, појам *караула* је искључиво војни појам, али његово објашњење, локалитети караула на нашој државној граници, задаци јединица у њима и слично не чине војну тајну. Међутим, саопштавање података о конкретној караули (број људи, врста наоружања и опреме, обученост, морално стање итд.) могло би да буде штетно не само по обављање задатака јединице већ и по безбедност СРЈ на том делу државне границе. Дакле, значај тајног војног податка не подразумева ниво на који се он односи у војној хијерархији већ могуће штетне последице (*тешке* или *мање тешке*) које би могле да настану због његовог откривања. Притом је мање важно да ли су последице економске, дипломатске, политичке, војне, војно-стратегијске (оперативно-тактичка) или хуманитарне природе, с обзиром на то да је реч о правним, а не и о етичким категоријама.

Према процењеној, тј. претпостављеној штетној последици сваки војни старешина (зависно од нивоа команде јединице и установе) одређује степен тајности сваком тајном војном податку. Међутим, степеновање војне тајне није произвољна делатност, подложна субјективном убеђењу војног старешине у конкретној ситуацији, већ се заснива на примени објективних критеријума прописаних Правилником. Да ли ће процена о томе да ли неки податак треба да има строго поверљив, поверљив или интерни карактер бити реална и објективна, зависи од примене тих критеријума и емпиријског прилаза војног старешине као професионалца.

Начини угрожавања војне тајне

Подаци значајни за одбрану земље, па и тајни војни подаци, могу бити угрожени спољашњим насртајем „страних држава, организација или лица које им служи“, али их могу угрозити и изнутра припадници

⁹ Исто.

ВЈ и грађани, било умишљајем или нехатом. Кривичноправно издвајају се три основна облика угрожавања државе и војске (санкционисана као кривична дела): *шпијунажа, одавање државне тајне и одавање војне тајне*, међу којима постоје сличности, али и суштинске разлике:

- у кривичном делу шпијунаже обавезно постоји „елемент иностраности“ (страна држава, организација или лице које им служи), док код одавања државне и војне тајне тај елемент није нужан;

- код кривичног дела шпијунаже извршилац мора бити свестан да су подаци намењени страном чиниоцу, па се за њихово прикупљање и предају свесно плански припрема, што није случај приликом одавања војне тајне.

И у *начину извршења* тих дела постоје сличности:

- саопштавање тајних војних података (усмено – личним контактом или преко средстава везе);

- предаја тајних војних података (директна предаја докумената, слање поштом, телефоном, модемском везом рачунара);

- чињење доступним података и докумената (остављање на местима са којих их може узети неовлашћено лице или „страни чинилац“).

На основу наведеног, јасна је истоветност „техничке стране“ у обављању кривичних дела шпијунаже и одавања свих врста тајни. Међутим, њихова унутрашња, субјективна компонента, исказана у тежњи, жељи, намери и вољи починиоца, чини их значајно различитим.

Шпијунажу карактеришу и неки посебни поступци у односу на одавање државне и војне тајне:

- стварање обавештајне службе у СР Југославији;

- ступање у страну обавештајну службу, помагање њеног рада (не само прикупљањем података за исту);

- прибављање тајних података или докумената у намери да се саопште или предају.

Дакле, у случају шпијунаже не морају увек директно да буду угрожени тајни војни, економски или службени подаци: само *стварање и помагање обавештајне службе санкционисано је законом*. Осим самог дела (могуће је и неизвршење – „чињењем доступним“), у шпијунажи се санкционише и *припремна фаза* – прибављање тајних података и докумената, али у том случају треба сагледати субјективну страну – *намеру* лица да прикупљене податке заиста и преда. Према томе, у случају шпијунаже није могућ „нехат“, већ само „умишљај“. Такође, постоје разлике између начина одавања државне и војне тајне:

- државна и војна тајна уважавају институт „нехата“ као *привилеговани облик* кривичног дела одавања;

- државна тајна третира оштријом санкцијом „ратно стање“, „непосредну ратну опасност, и угрожавање виталних интереса СРЈ као *квалификовани облик* обављања тих дела;

- војна тајна познаје институт „користољубља“, „нарочито поверљиве податке“ или „објављивање и коришћење података у иностранству“ као квалификоване, теже облике тог кривичног дела (одавање државне тајне не садржи те елементе);

– државна тајна третира појам „неовлашћене“ предаје „непозваном лицу“, а војна тајна појам само „предају другом лицу“, које је увек неовлашћено, под условом да је то супротно дужностима војног лица;

– уколико војно или друго лице прибавља податке у намери да их преда „другом“, тај „други“ се јавља као „непозвано лице“;

– државна тајна, за разлику од војне тајне, не третира појам „прибављања података у намери предаје“, дакле, не санкционише припремне радње. Међутим, државна тајна имплицитно садржи и тај појам, који се „крије“ иза предаје података до којих се дошло „противправно“. Дакле, самим противправним доласком до података који му нису поверени у служби, лице је извршило противправну радњу *sui generis*.

Упоредо с појмом *непозвано лице*, у вези с одавањем свих врста тајни, у употреби су још термини *неовлашћено лице* и *друго лице*, као и *неповерљиво* и *непоуздано* лице, у жаргону. Најисправнија је употреба појма *непозвано лице*, јер он обухвата све остале појмове, разграничава и прецизира одговорност појединаца и штити правни интегритет војног или службеног лица. Према томе, *непозвано лице* је свако војно и службено лице или грађанин који нема овлашћења, нити му је по природи послова и задатака које обавља нужно да се обавештава о одређеним тајним подацима.

Осим наведених, кривично санкционисаних облика и начина угрожавања тајних и војних података и других података значајних за одбрану земље, у *Закону о ВЈ*, 3. глава („посебна овлашћења и дужности војних лица“), чл. 38, обавезују се војна лица (самим тим и цивилна лица у ВЈ) да чувају државну, војну и службену, али и пословну тајну. У 13. глави („одговорност војних лица“), чл. 160, став 1, т. 3, помиње се „повреда државне, војне, службене или пословне тајне и недовољна будност у чувању војних списа или података“. Према томе, осим кривичне, запрећена је дисциплинска санкција за повреду војне дисциплине у „вршењу службе“ или „у вези са вршењем службе“. Према наведеној одредби, која се односи на повреду „свих“ врста тајни, санкционише се и „недовољна будност“. То значи да се професионалним војницима, посебно старешинама јединица, „не опрашта“ ни нехат: дакле, одговорни су за поступке противне прописима, непредузимање мера за заштиту тајности и обављање недозвољених радњи, али и за пропуштање обављања радњи и предузимања мера које су прописане и наређене. Осим одговорности за личне пропусте у оквиру формацијске дужности, војни старешина је одговоран и за све повреде тајности података и докумената у јединици (установи) којом командује.

Најчешћи узроци угрожавања тајних војних података јесу:

- 1) непријатељски однос према држави СРЈ и Војсци Југославије;
- 2) користољубље;
- 3) непознавање прописа;
- 4) небудност и лакоумност припадника ВЈ;
- 5) недостатак правне регулативе у вези с превентивним деловањем;

6) недисциплина припадника ВЈ у примени прописаних и наређених мера заштите.

Угрожавање тајних војних података деловањем обавештајних служби и одавање тајних података од стране припадника ВЈ садрже субјективну компоненту. Међутим, тајни војни подаци могу бити угрожени и *отицањем* података. То је специфични начин угрожавања, при чему се најчешће, не може лако препознати субјекат „чињења“ или „нечињења“ јер постоје неки објективни чиниоци и околности чији се утицај не може увек и у потпуности отклонити. Отицање података могуће је:

- 1) преко средстава јавног информисања (првенствено телевизија и штампа);
- 2) приликом посета, техничких зборова, изложби итд;
- 3) преко војнотехничке сарадње с иностранством и размене података преко војно-дипломатских представника;
- 4) коришћењем средстава везе (првенствено радио-везе);
- 5) коришћењем рачунарске технике;
- 6) преко службене и приватне преписке;
- 7) преко редовних војних активности (узбуне, маршевања, маневри).

У целини, тајни војни подаци могу бити угрожени свесном намером и чињењем, као и несвесним, нежељеним радњама и поступцима, без претходне намере да до тога дође. Међутим, та привидна објективизација услова и околности које погодују отицању тајних војних података не ослобађа од одговорности припаднике ВЈ, посебно војне старешине, јер су они професионалци и дужност им је да својим „чињењем“ отклоне или умање утицај наведених чинилаца.

Стварно настале штетне последице у случају угрожавања војне тајне чине релативно апстрактну категорију која се не може исказати квантитативно и квалитативно (као, на пример, у процени материјалне штете у новчаном износу). Реч је о апроксимативним вредносним категоријама и судовима који се заснивају на реалним претпоставкама теоријског карактера које су претходно изведене из емпиријске, последичне равни. Та чињеница често доприноси да се у кривичноправној заштити војне тајне релативизују одговорност и кривица. Међутим, у вези с тим не би требало да буде дилеме: Законом је прецизирано да је реч о подацима чијим би одавањем *могло да дође* до тежих штетних последица. Према томе, последица уопште није морала да наступи (а могла је наступити и, чак, бити очигледна као физички мерљива величина). Довољно је да је та могућност постојала па да се она санкционише као индивидуална одговорност лица које је последице изазвало или могло да изазове (свесно) или дозволило (несвесно). Што се тиче тежине штетних последица које могу настати, оне могу имати већи степен општости (штетне последице по државу у целини и укупне одбрамбене припреме) или могу бити посебне (штетне последице по конкретну јединицу – установу ВЈ). Дакле, тајни војни податак степено-

нан *строго поверљиво* има шири и већи значај и општост, а та општост опада, преко степена *поверљиво*, до степена *интерно*. Међутим, у пракси је чест обрнут случај (на пример: елаборат за здружену тактичку вежбу једног корпуса степенован као *строго поверљиво* одавањем непознатом лицу изазваће у већини случајева мање штетне последице него одавање поверљивих података о борбеном распореду ниже тактичке јединице у непосредној борбеној ситуацији, који је степенован као *поверљиво*). Без обзира на наведено, правна конфузија није могућа: прописана диспозиција је полазна основа за конкретизацију и објективизацију сваког посебног случаја. То значи да законодавство штити сваки тајни војни податак који би доласком у руке стране државе у миру, а јединице непријатељеве војске у рату, сигурно изазвао штету на нашој, и предност на супротној страни (од дипломатије, политике, економије, технологије до конкретне оперативне или тактичке предности у оружаног борби). Крећући се од најопштијег, преко посебног, ка појединачном повећава се очигледност стварно настале, односно претпостављене последице као конкретне појаве или материјалне промене.

Заштита тајних војних података

У току Народноослободилачке борбе, билтенима, директивама и наредбама виши нивои командовања санкционисали су шпијунажу, издају и небудност веома строго – примерено условима и опасностима по народноослободилачку борбу. У послератном периоду, у законској регулативи постоји строга кривичноправна заштита државних, војних и службених тајни. Промене кривичног законодавства условљавале су мање измене, а санкционисање је било различито, зависно од степена друштвене опасности у појединим периодима наше историје. Међутим, правна регулатива није сама по себи довољна за заштиту тајних података, па мноштво радњи, мера и поступака примењују сви субјекти и носиоци права, дужности и обавеза у заштити тајних војних података.

Старешине команди, штабова, установа и јединица Војске Југославије дужне су да, према закону, прописима и наређењима, и на основу властите процене и конкретних услова јединице – установе, предузимају физичке, техничке и друге мере за заштиту тајности података. Сличну обавезу имају и државни органи, предузећа и друга правна лица, а све мере, радње и поступци који се предузимају сврставају се у неколико група.

Превентивно-безбедносна заштита. Под скупом превентивно-безбедносних мера подразумева се предузимање бројних припремних, претходних мера и поступака којима се умањује могућност одавања и отицања тајних података. У најважније превентивне мере спада законска регулатива која, помоћу санкције, обавља функцију одвраћања и функцију обавезности примене прописаних и наређених мера. Сви припадници ВЈ не обавезују се само на чување свих врста тајни него су дужни и да извести претпостављеног старешину или, по могућности, да сами

предузму мере ако уоче да је угрожена тајност података. Међутим, старешина јединице процењује значај података и организује, наређује и контролише спровођење мера заштите.

Подаци се процењују у часу настанка. То подразумева припремне радње и мере како би податак (или документ) био најзаштићенији управо у тој најосетљивијој фази. У вези с прописивањем и наређивањем мера заштите, није неопходна „правна презасићеност“, нити је она предуслов за исправне поступке припадника Војске Југославије. Наиме, сама припадност војној професији подразумева одређени степен образовања, информисаности и свести, па није нужно да се све пропише, нареди и регулише.

Према *Уредби*¹⁰ савезне владе, која је релативно нов законски основ за регулисање те материје, прописане су *опште мере* заштите за тајне податке свих степена тајности. Оне се односе на:

„...1) процену значаја података и одређивање врсте тајне, степена тајности и мера њихове заштите од тренутка њиховог настанка;

2) одређивање просторија за рад и услова и начина рада за посебно изабрана лица која с тајним подацима раде и користе их у служби;

3) избор лица која могу бити упозната с тајним подацима, у коликом обиму, под којим условима и на који начин;

4) начин чувања и коришћења тајних података, као и одређивање услова под којима се ти подаци могу износити ван просторија одређених за рад и чување;

5) забрану неовлашћеним лицима приступа објектима и уласка у објекте од посебног значаја за одбрану земље и просторије за чување тајних докумената, као и забрану приступа тајним борбеним и другим материјалним средствима;

6) забрану неовлашћеним лицима да снимају тајне податке и уносе фото-апарате и друга техничка средства за снимање у објекте и просторије у којима се налазе тајни подаци односно у објекте и просторије који представљају тајне податке;

7) забрану излагања и приказивања неовлашћеним лицима тајних борбених и других материјалних средстава и саопштавање података о таквим средствима;

8) одређивање начина и средстава којима се могу преносити тајни подаци;

9) организовање физичког обезбеђења и примењивање техничких и других мера заштите тајних података и просторија за чување тајних података;

10) забрану разговора о тајним подацима ако њихова тајност није заштићена;

11) забрану публиковања тајних података;

12) контролу спровођења прописаних мера заштите“.

¹⁰ *Уредба о критеријумима за утврђивање података значајних за одбрану земље који се морају чувати као државна или службена тајна* – „Службени лист СРЈ“, бр. 54/1994.

За податке из домена државне тајне, као и за строго поверљиве податке из области других врста тајни, односно за „нарочито поверљиве податке“ (према КЗ СРЈ), обавезне су и *посебне*, строге мере заштите (део тих мера обухваћен је другим нормативним актима којима се регулишу канцеларијско пословање, рад на средствима везе и слично). Оне се односе на:

....1) вођење посебне евиденције о настанку, кретању, достављању и коришћењу тајних докумената и других података, о лицима која су с њима упозната или која их могу користити и о изношењу података ван просторија одређених за њихово чување;

2) одређивање тајних (шифрованих) назива под којима се воде посао и документација који представљају државну тајну;

3) чување података у челичним касама и у за то посебно одређеним просторијама;

4) обезбеђивање просторија у којима се чувају подаци који представљају државну тајну стражом или другим органима унутрашње службе и одговарајућим техничким уређајима;

5) утврђивање броја примерака тајних аката, стављање нумерације на сваки примерак испод ознаке тајности и одређивање корисника података;

6) писмено упутство на документу о томе да ли је допуштено његово преписивање, умножавање, фотографисање или прављење извода и ко је надлежан за давање одобрења;

7) комисијско уништавање концепата, прибелешки, индига, матрица, прорачуна, графикона и другог помоћног материјала коришћеног при раду, спаљивањем или на други начин којим се спречава, односно онемогућава откривање тајних података;

8) преношење података куриром, као и преношење података који представљају државну тајну специјалним куриром, уз оружану пратњу или уз примену одговарајућих средстава техничке заштите;

9) давање писмене изјаве о упознавању с подацима који представљају државну тајну;

10) писмену примопредају дужности између лица која рукују подацима или их чувају;

11) примењивање мера криптозаштите при преношењу техничким средствима веза података који представљају државну или службену тајну за које је одређен степен тајности „строго поверљиво“.¹¹

Физичко-техничка заштита. Мере физичке и техничке заштите предузимају се ради спречавања приступа непозваним лицима зонама, рејонима, објектима и подацима, чиме им се онемогућава осматрање, скицирање, фотографисање итд. *Законом о одбрани* прописано је овлашћење Савезном министарству за одбрану да ограничава кретање, настањивање и запошљавање странаца. Осим тога, према истом Закону, забрањена су научна истраживања, снимања из ваздушног простора,

¹¹ Исто.

премер и истраживање земљишта, и могу се обављати само на основу одобрења Савезног министарства одбране.

Под техничком заштитом, пре свега, подразумева се примена различитих алармних система за заштиту докумената у просторијама, средстава за криптозаштиту при преносу података средствима везе и, примена техничких средстава за заштиту података при коришћењу рачунара, која је веома актуелна у последње време.

Контраобавештајна заштита. Тај скуп мера, радњи и поступака које предузимају стручни органи контраобавештајне службе, срачунати су на откривање циљева, планова и намера страних обавештајних служби и на предузимање мера на спречавању њиховог продора и доласка у посед тајних војних података.

Обука и информисање припадника Војске Југославије. У току школовања за војну професију професионални војници стичу неопходан степен општих и стручних знања о деловању обавештајних служби, као и о потреби и начинима да се заштите тајни војни подаци. У неопходном обиму, о томе се обавештавају и војници и цивилна лица приликом ступања у војну службу. Током службе припадници ВЈ информису се о тој проблематици, па непредузимање прописаних и наређених мера, небудност и лакомисленост, посебно професионалних војника, не могу се оправдати незнањем и неинформисаношћу. Уколико, и поред превентивних мера, тајни податак буде на било који начин откривен, војни старешина, старешина државног органа, односно одговорно лице у предузећу или другом правном лицу код кога је тајни податак нестао или је откривен, одмах покреће поступак за утврђивање околности под којима је до тога дошло, обезбеђује очување трагова нестанка или откривања података, предузима мере за отклањање могућности штетних последица и о томе најхитније обавештава претпостављеног старешину, односно други надлежни орган.

До тајних војних података припадници ВЈ, као и остали грађани, могу доћи службено, приликом обављања задатака на функционалним дужностима, али и неслужбено, случајно, у својству неовлашћених или непозваних лица. Без обзира на који начин је лице дошло до тајних војних података, обавезно је да их штити од одавања (отицања) и без посебно наређених и прописаних мера. Од обавезе чувања тајних војних података може ослободити само надлежни државни или војни орган (на пример, пред судом) без обзира на то да ли је за тим престала потреба и разлози за заштиту. Међутим, професионални припадник ВЈ, с обзиром на природу професије и ниво образовања и информисаности на свом формацијском месту, може и без посебног става претпостављених да процени стварну актуелност неких података о ВЈ и да се према њима тако и односи (на пример: заштита тајности података о мобилизацијском зборишту јединице у касарни Вировитица из 1990. године, сада је бесмислена иако се о томе није званично изјаснио ниједан орган из државне и војне структуре).

Осим законске заштите и превентивне претње, која има функцију спољашње принуде, треба узимати у обзир и моралну димензију: свесно одређење припадника ВЈ за војну професију подразумева позитиван однос према прихватању и разумевању нужности и потребе заштите свих вредности, укључујући и тајне војне податке. Етички стандарди формирани кроз војничку традицију о односу према „издајницима“ и „колаборационистима“ не смеју се занемарити у обуци и информисању припадника Војске Југославије.

Закључак

Професионализација Војске не подразумева брзо уклањање злочина, мерности, незнања, недоследности, недисциплине, небудности и лакоумности у поступању припадника ВЈ с тајним војним подацима. Исто тако, смиривање ратних тензија и нормализација политичких односа не подразумевају и елиминисање шпијунских насртаја на тајне војне податке Војске Југославије. Напротив, обавештајни интереси ће и даље постојати, а временом ће се мењати само начини и методи њиховог остваривања. Дакле, угрожавање тајних војних података, и споља и изнутра, и даље ће бити стално, па је њихова заштита трајно и иманентно својство војне организације и војне професије. Јер, сматра и Живојин Мишић: „Ко у ратном времену буде обавештан у сваком часу што боље и што потпуније о свима овима четирима чиниоцима (снага, место, време и намера непријатеља, прим. аутора), тај ће имати и боље изгледе на успех ако су наравно остале околности једнаке“.¹²

„Такође, и у време мира“... треба проучавати целокупну организацију и формацију војске непријатељеве... особине старешина и војника, наоружање, војну литературу...“¹³

Супротстављени политички, економски, верски и национални, војни и други интереси у савременом свету налажу потребу за непрекидним функционисањем како обавештајне (упознати што више противника, супарника, конкурента у некој области у миру и непријатеља у рату), тако и контраобавештајне (заштита сопствених интереса кроз заштиту тајних података о њима) делатности и деловање професионалних, специјализованих државних и војних органа на њиховом остваривању. У оквиру тога, осим професионалних служби, неопходна је и подршка и помоћ грађана и припадника ВЈ, не само као правно санкционисана обавеза већ и као свесна, патриотска, друштвена и грађанска дужност.

¹² Ж. Мишић: *Стратегија*, ВИНЦ, Београд, 1993. стр. 541.

¹³ Исто. стр. 553.